

Objektiviteten i historievetenskapen. En realistisk strävan?

När första numret av tidskriften *Scandia* släpptes år 1928 fanns på första sidan en "programförklaring" av *Lauritz Weibull*, där kunde man bland annat hitta följande: "Tidskriften vill söka hålla borta varje tendens främmande för rent vetenskaplig åskådning." Weibull fortsätter vidare att med en faders fasta hand förklara att historieskrivning som inte bygger på enbart fakta heller inte är vetenskap. Om tillräcklig bevisbörda saknas skall historikern också påpeka detta o s v.

Vad Lauritz Weibull-och kanske framför allt *Leopold von Ranke*-strävade efter var att beskriva "Wie es eigentlich gewesen," hur saker och ting verkligen varit, sett ur ett historiskt perspektiv. Det var alltså under 1900-talets början som den källkritiska skolan vann terräng. Vad är då vetenskaplig objektivitet? Helt kort kan man säga att det finns tre typer av objektivism, gällande historisk vetenskap: 1. värdeobjektivism, 2. värderelativism och 3. värdenihilism. Enligt den s k *värdeobjektivismen* finns det säkra sanna- eller falska värderingar och påståenden. Alla värderingar är absoluta och gäller för samtliga individer i alla tider. Värderingar som till exempel människovärdet och äganderätten kan sägas vara nedärvda i den mänskliga naturen, och därför blir gemensamma för samtliga kulturer och epoker. För den som är religiös är en sådan uppfattning naturlig; Guds lag är-, har varit- och förblir absolut norm. Man kan nog, utan att dra förhastade slutsatser, tycka att det blir oerhört svårt att betrakta- och skriva historia när man ständigt möter företeelser och handlingar som går emot ens egna (religiösa) uppfattning. Hur ser man exempelvis på den egyptiska högkulturen- eller antikens Grekland? Dessa båda kulturer var ju onekligen inte kristna. Hur bedöma människors handlingar i en sådan kulturepok?! Naturligtvis beror synen på vilken åsikt man har. Min subjektiva bedömning är trots allt att det blir nära nog omöjligt att finna en absolut sanning i historien om man ständigt måste gå med skyggglappar för att förhindra att ens egna etik får sig en törn.

Som en antagonist till den förra objektivistiska riktningen kan man ställa *värderelativismen*. Den bygger på att värderingarna varierar mellan olika epoker och kulturer. Under medeltiden accepterades exempelvis tortyr och liknande bestraffningar-något som vi i "modern tid" inte betraktar med blida ögon; vi finner det barbariskt. Inställningen att alla värderingar är relativa i förhållande till kultur och epok, underlättar onekligen historieskrivandet. Historiker av i dag arbetar på det hela taget efter denna modell. Man kan

knappast jämföra till exempel renässansens jämlikhetsideal med vår moderna kvinnoemancipation. Enligt min mening bör- och skall historikern se varje historiskt fenomen utifrån den tidens värderingar. Detta hindrar naturligtvis inte att man kan (och bör) kritisera- och belysa missförhållanden i gångna tider.

En intressant teori är den som beskrivs av förespråkarna till *värdenihilismen*. Enligt denna förespråkar en som uttrycker sina känslor över huvud taget ingenting-allt hon gör är att uttrycka sina känslor. Enligt denna (objektivitets-?) åskådning är det totalt meningslöst att nysta i sanningar och osanningar, eftersom allt man förordar- eller uttrycker är ett resultat av ens subjektiva omdömen. T ex satsen "Jag tycker Gustav III var en tolerant konung" är ett påstående. I det fallet är det ointressant att, enligt värdenihilismen, försöka nysta ut huruvida Gustav III var tolerant eller ej; man förespråkar ju sina värderingar. Hur mäter man empiriskt hur tolerant Gustav III de facto var?! Detta är en omöjlighet då värderingar bygger på känslor och inte på intellektets förnuft. Att värderingar bygger på känslor betyder dock inte att de är av mindre betydelse än så kallade förnuftsbaserade värderingar. Rent filosofiskt kan man alltså tycka att det är onödigt att diskutera huruvida det finns objektiva händelser och fakta.

Alla historieforskare tolkar en viss händelse utifrån en viss politisk-, kulturell- eller filosofisk bakgrund. Att försöka vara objektiv gentemot en historisk person- eller händelse blir till följd av detta, enligt min mening, mycket svårt. Naturligtvis finns det historiska fakta, som att andra världskriget började 1939. Däremot varierar tolkningarna beträffande det exakta datumet: den överväldigande majoriteten av historikerfacket hävdar dock att kriget började i och med Tysklands anfall mot Polen den 1 september. Historiskt säkerställda fakta av det här slaget kräver en viss form av empirisk arbetsmetodik, dock inte av det slag som används inom det naturvetenskapliga forskningsfältet. Man kan helt enkelt inte "rekonstruera" andra världskriget hundrafalt för att se om utgången alltid blir densamma, liksom man prövar en kemisk substans' konvergens med andra kemikalier. En del historiker hävdar dock att historia skall vara empirisk. Det empiriska ligger, som jag ser det, i att källorna man använder sig av skall vara "...framvunna ur ett kritiskt siktat material..."

Historia kan aldrig bli en objektiv faktamängd, enligt historikern *Keith Jenkins*. Jenkins anser att den historiska "kunskapen" aldrig har haft- eller kommer att ha ett berättigande. Enligt Jenkins skulle historiker inte behövas om historia i sig var objektivt: vad är det för mening att skriva avhandling på avhandling, som pekar på exakt samma faktorer- och händelseförlopp?! Frågan har, enligt mitt tycke, ett berättigande: om historien bestod av ett antal oförbättrligt objektiva stoff av fakta var finner då historikern sin uppgift...? Alla individer ur släktet Homo Sapiens Sapiens ser händelser etcetera genom subjektiva glasögon, vare sig man så önskar eller ej. Historiker är inte på något sätt exkluderade ur denna skara. Naturligtvis skall man till varje pris arbeta vetenskapligt med sina källor, men att rent empiriskt få fram ett resultat, som ingen kan kritisera, är i princip omöjligt. Att det naturligtvis finns historiska "fakta" av typen årtal-händelseförlopp-orsak/verkan o s v förnekar väl ingen, men att det skulle finnas en exakt Sanning är för mig ofattbart. Ett annat problem som Jenkins pekar på är det faktum att ingen historiker kan hålla ordning på ALLA händelser etcetera, om än en aldrig så smal tidsspecialisering; detta begränsar också historikerns möjlighet till fullständig objektivitet. Karl Popper uttryckte saken bäst då han konstaterade att "vetenskapen aldrig blir 'final'."

Enligt den svenska historikern *Harald Hjärne* kan man i den romerska historieskrivningen finna ett mer utpräglat "...framträdande av författarens 'subjektivitet'..." Som exempel ger han bland annat Tacitus. Hjärne menar att man under romartiden inte endast beskrev händelser- och personer som de var, utan att man också lät sig själv ge omdömen av en historisk händelse- eller person. Just att ge personliga omdömen är vad Hjärne kallar för "det subjektiva." För att få till stånd en vetenskaplig historia krävs även en viss grad av specialisering. Denna specialisering utgörs, enligt Hjärne, av den politiska utvecklingen. Historikerns uppgift är att framställa denna växelverkan människor emellan. Detta i sin tur mynnar ut i att den historiska framställningen måste bli mer subjektiv: Hjärnes "subjektivitet" är dock inte detsamma som "ett godtyckligt resonande."

Jag finner personligen Hjärnes exempel högst tilltalande, då han konstaterar att en naturforskare kan uttrycka naturens estetiska skönhet utan att för den skull skildra djur- och växtformer ovetenskapligt. Samma sak anser alltså Hjärne bör gälla historikerfacket. Historikerns högsta uppgift kan aldrig bli att enbart staka fakta på fakta för att därefter torrt konstatera historiens orsak och samband. Hjärne går dock längre än så: han företräder en

slags stats-centrerad historieskrivning. Han går t o m så långt att han konstaterar att om man förnekar statens berättigande så förnekar man även historien som vetenskap. Denna syn på statens roll i historieskrivning är mycket simpel, kanske också förlegad. Jag anser att Hjärnes syn på staten är klart överdimensionerad. Man kan inte bara beskriva händelser utifrån ett statsorienterat perspektiv. Var finns objektiviteten i en historieskrivning som helt och hållet ser till statens havanden och göranden? Visserligen blir historieskrivningen kanske intressantare om man har ett statscentrerat aktörsperspektiv, men "fotfolket", det vanliga (nåja, vem är "vanlig"...?) folkets liv och leverne glöms lätt bort.

Att skildra statens "hjältar" gör historien enklare. Risken med detta sätt är att det blir *för* enkelt. Om man glömmer 90% av folket så tappar man också mentaliteten och andan i de historiska samhällsskildringarna. Alltså, Hjärnes statshistoria blir, enligt min mening, mycket snäv, för att inte säga otillräcklig. Det är inget fel på nyttjandet av aktörer, det gör nog historia "roligare." Felet är dock att Hjärne med flera bara ser till elitens kultur, inte folkets i vid bemärkelse. Min åsikt är den att subjektiva iakttagelser är nyttiga, men man får aldrig se en händelse ur endast *ett* perspektiv-man måste se till den totala bilden av aktörer.

Den danske historikern *Kristian Erslev* diskuterar i en skrift huruvida historia är en empirisk vetenskap eller en konstform- eller kanske både empirisk vetenskap och konst. Diskussionen kretsar i huvudsak kring de båda antipoderna "subjektivism"/"empirism." Återigen finner man att kontradiktionen (naturvetenskaplig-) empiri kontra subjektiv historieskrivning gör sig gällande. Erslev är av åsikten att man bör- och skall betrakta historieämnet som både en konstform *och* en vetenskap; i denna symbios skall ingen underordnas den andra. Vad jag ställer mig frågande till är var objektiviteten finner sin plats? Kanske är det så att Erslev menar att det inte är något fel i att skriva historia spännande och kåserande- men att historikern i sin yrkesroll också måste skriva Sann historia. Just detta att finna sanningen i de historiska källorna är väl knappast ingen historiker oense om. Vad man däremot kan vara oense om är hur långt man bör gå i det teoretiserande som ju trots allt källkritiken innebär. Man skulle lite ironiskt kunna säga att historia i sin fulla objektiva form blir ett expertområde för invigda fackmän, då allmänheten inte förväntas kunna tillgodogöra sig historia vars framställning baseras på vetenskapliga teorier om källors tillförlitlighet.

Under antiken placerades historia som ett mellanting av filosofi och poesi; detta betraktelsesätt ligger i mångt och mycket Erslev närmast. Under medeltiden var historia inte främst ren politisk historia utan närmast en slags kyrko-historisk skrivning. Under renässansen togs de första stapplande stegen mot en mer källkritisk arbetsmetod inom historieskrivningen; fortfarande var dock historia i nästan samtliga fall koncentrerat till furstars syn på sig själva. Under slutet av 1700- och början av 1800-talet bröt det historiska betraktelsesättet (*historismen*) igenom. Detta innebar att staten och övriga institutioner sågs som en levande organism. Detta i sin tur ledde till att man såg en framåtskridande och kontinuerlig utveckling i historien. Under 1800-talet kom så också den vetenskapliga specialisering som slutligen ledde till att källkritiken fick ett fotfäste.

Under 1800-talet ville man också finna drivkrafterna bakom den historiska utvecklingen. *Marxismen* som historiskt paradigm vann terräng. Enligt marxismen fördes historien framåt genom en ekonomisk- och materiell klasskamp. Marxismens företrädare *Karl Marx* och *Friedrich Engels* betraktade sin teori som objektiv. Nu kunde arbetarklassens krav föras med en objektivt vetenskaplig grund. Marxismen som paradigm innebar också att historieskrivningen mer kom att lägga tyngdpunkten på det politiska planet. Just det politiska spelet- och dess aktörer kom länge att bli i det närmaste förhärskande. Objektiviteten hade på positivistisk grund nu lagts.

Under 1800-talet uppkom också den s k *liberala skolan*, vilken ansåg att historia inte är annat än kulturhistoria. Hur man kan ha en objektiv syn på historien är för mig märkligt om man betraktar densamma som en kamp mellan kulturer. Marxismen och den liberala skolan har det gemensamt att deras historieskrivning riskerar att bli ett propagandainstrument i händerna på arbetarklassens intellektuella- respektive medelklassens. I kampen om att få gehör för sina krav riskerar den 1800-tals romantiska historiesynen att bli högst missvisande. Romantikens historieskrivare ville ta fram Sanningen om nationen, folket etcetera Det ledde i stället till att man glorifierade respektive stat och folk. Trots detta hade grunden till den objektiva- och källkritiska grunden lagts.

Under 1900-talet kom, som tidigare nämnts, flera historiska skolor/paradigm till stånd. Som exempel på dessa moderna traditioner kan nämnas *Max Weber*. Webers bok *Den*

protestantiska etiken och kapitalismens anda är inte fullt ett historiskt arbete, Webers forskningsfält är närmast teologiskt. Det är dock intressant att notera graden av objektivitet i hans arbete. Där Marx använder sig av det teoretiska konceptet "bas/överbyggnad" som samhällets grundpelare, använder sig Weber i stället av kultur, politik och ekonomi som fullt integrerade med varandra. Alltså, Weber anser att värderingar (läs subjektivism) inte har någon plats i historieskrivningen. Weber tror alltså till fullo, i likhet med Marx, på den objektiva historieskrivningen. Weber lyser dock igenom med subjektiva värderingar. B I a hyllar han den europeiska vetenskapen, ekonomin och historiska initiativförmågan. Weber är, enligt min mening, mycket eurocentrerad.

Var står då historieskrivningen beträffande objektiviteten i dag? Något klart svar på den frågan finns egentligen inte. Allt sedan "moderna" historiska traditioner- och paradigmer gjort entré på den vetenskapliga scenen så har begreppet objektivitet ständigt skiftat i nyanser. De flesta traditioner, såsom *Annales-skolan*, har dock hävdats att objektivismen måste stå i historieforskningens centrum. Om det verkligen skrivs objektivt är en annan sak. Historiska händelser- och personligheter tolkas på olika sätt, främst beroende på historikerns politiska uppfattning. Som exempel kan nämnas forskningen kring de sociala problemen i det förindustriella England. Liberala- och konservativa historiker såsom *Peter Laslett* uppfattar vanligtvis den sociala misären som ett resultat av ömsesidig inaktivitet från arbetarklassens- och överhetens sida. Radikala historiker, som *E.P. Thompson*, lägger däremot skulden på den politiska eliten, som enligt Thompson exploaterat den brittiska arbetarklassen.

Man kan från exemplet ovan se att vad som verkar vara objektiv sanning ofta är en modifierad sanning. Historikerns politiska övertygelse, sociala härkomst och övriga faktorer spelar en oerhört stor roll. *John Tosh* skriver i sin bok, *Historisk teori och metod*, att den historiska objektivitetens problem i huvudsak består av två slag: för det första problemet med att välja ut vilka historiska aspekter som förtjänar uppmärksamhet. För det andra kräver historieskrivningen en tolkningsram som gör källmaterialet begripligt. Förutom dessa två huvudfaktorer krävs det också fantasi för att kunna presentera det förflutna på ett enkelt sätt. Tosh fortsätter vidare att betona vikten av att hålla värderingar borta från den vetenskapliga historieskrivningen. Frågan kvarstår dock: hur vara objektiv?

Enligt min mening finns det all anledning att vara objektiv. Hela vetenskapen är de facto uppbyggd kring begrepp som empiri och objektivism. Vad jag personligen motsätter mig är beskrivningen av historia som ett slags naturvetenskapligt ämne. Historia kan aldrig återskapas i all sin objektivitet. Historia kan heller inte testas ett antal gånger för därefter se om utfallet blir detsamma. Den empiri som värderas så högt blir enligt mitt tycke något naiv med tanke på att de källor historikern har att tillgå ofta är få och högst subjektiva. Kanske är det bättre att skriva "subjektiv historia"?

För nog är det så att historiska förlopp alltid betraktats olika beroende på vilken man tillfrågar. Historiskt säkerställda fakta av typen när krig började respektive slutade finns vetenskapligt dokumenterade, i vart fall beträffande 1900-talet. Varför då inte endast konstatera att ett krig började år X för att därefter ge subjektiva beskrivningar av det skeende som källorna är antagonistiska till? Det har under senare år allt mer också börjat höjas rop på exempelvis biografins roll som historiskt källmaterial. Historia kan aldrig bli fullständigt objektiv. Om den vore objektiv så hade historiker inte ständigt behövt gå i polemik mot varandra. Att ständigt återupprepa historiska fakta vore poänglöst.

Historia kan, enligt min mening, aldrig betraktas som en empirisk vetenskap, i så måtto att den blir helt och hållet erfarenhetsbaserad. Historia behöver inte alls vara objektiv, däremot skall historia förse allmänheten med subjektiva beskrivningar av det förflutna. Historia som universitetsämne ger aldrig exakta, objektiva beskrivningar av händelser. Man får lära sig att inte tro på någon källa. Jag är beredd att hålla med den för tidigt bortgångne lekmannen *Alf Henrikson* när han sa att det är inget fel i att skriva historiska myter och anekdoter så länge man påpekar att det är just myter. Antikens lärda placerade historia mellan filosofi och poesi; kanske är det där den hör hemma.